

Jarosław Noćoń:

Małgorzata Stefaniuk:

*Teoria elit Vilfreda Pareta*¹

Proces rekonfiguracji systemu politycznego w Polsce, wraz z towarzyszącą mu krytyką głównych aktorów tych przemian, tworzą istotne pobudki do wzrostu zainteresowania problematyką elit, a tym samym, popytu na publikacje związane z tym zagadnieniem. Naprzeciw temu zapotrzebowaniu wychodzi książka wydana nakładem lubelskiego Wydawnictwa UMCS, autorstwa Małgorzaty Stefaniuk, zatytułowana *Teoria elit Vilfreda Pareta*. Ta pozycja wydawnicza jest jedną z nielicznych na polskim rynku prac, które podejmują próbę kompleksowego i pogłębionego zarazem, przybliżenia dorobku elitystów.

Autorka dokonuje rekonstrukcji i analizy poglądów V. Pareta (1848–1923) w odniesieniu do problematyki elit i ich roli w systemie społecznym. Omawia przy tym szereg ważnych problemów, składających się na istotę elitaryzmu.

Próba kompleksowego ujęcia tytułowego zagadnienia znajduje odzwierciedlenie w przyjętym podziale treści. Struktura pracy obejmuje pięć rozdzia-

łów, z których pierwsze dwa przedstawiają kolejno sylwetkę i ważniejsze wydarzenia z życia Pareta, czynniki determinujące i inspirujące jego koncepcję oraz ideał nauki i założenia metodologiczne, którymi się kierował. Naszkicowane są tu również źródła klasycznych teorii elit z uwzględnieniem filozoficznego elitaryzmu, przeobrażeń społeczno-gospodarczych i politycznych przełomu XIX i XX wieku, a także stosunek elitystów do marksizmu.

W rozdziale trzecim przedstawiona została teoria pozalogicznego działania, której założenia, przesądziły o oryginalności koncepcji oraz o ostatecznym kształcie paretowskiej teorii elit. Wyeksponowana rola irracjonalnych pobudek działania społecznego stworzyła podstawę do sformułowania poglądów na psychologiczne uwarunkowania mechanizmów wyłaniania, selekcji i weryfikacji przywódców politycznych. Wątki te zostały rozwinięte w rozdziale czwartym, w którym dokona-

¹ Zob. M. Stefaniuk: *Teoria elit Vilfreda Pareta*. UMCS. Lublin 2001.

na jest rekonstrukcja teorii elit w oparciu o scharakteryzowane wcześniej psychospołeczne prawidłowości funkcjonowania systemów społecznych. Tutaj też scharakteryzowana została istota dynamiki politycznej wraz z jej konsekwencjami w postaci prawa krążenia elit.

Naturalnym uzupełnieniem tej pogłębionej rekonstrukcji jest krytyczna analiza poglądów Pareta oraz ich znaczenie dla rozwoju podstawowych dyscyplin nauk społecznych, a także recepcja w wybranych krajach europejskich, Stanach Zjednoczonych i w Polsce.

Jednym z istotnych walorów tej pracy jest jej interdyscyplinarna wymowa. Mimo iż w pracy wyraźnie preferowana jest perspektywa socjologiczna, sama teoria V. Pareta z pewnością posiada walory inspirujące także dla politologów, filozofów, a nawet historyków. Ujmując ten aspekt z perspektywy politologicznej, praca jest interesująca nie tylko dlatego, że elitizm, obok ujęcia klasowo-warstwowego oraz pluralistycznego, należy do jednego z szerzej upowszechnionych wizji struktury procesu sprawowania władzy. Istotny jest tu fakt, iż elity polityczne zaliczyć można do głównych komponentów i zarazem podmiotów określających kształt systemu politycznego. Zakres problematyki elit tworzy wspólne dla socjologii i politologii pole badawcze, a socjologiczne badania elit stają się często elementem teorii politycznych i przedmiotem analizy politologicznej. Socjologię i politologię łączy nie tylko wspólne pole ba-

dawcze, lecz także ich interdyscyplinarny charakter, wspólne paradygmaty metodologiczne oraz instrumenty badawcze wykorzystywane do opisu, wyjaśniania i prognozowania zjawisk związanych z władzą polityczną.

Teoria V. Pareta przyjmowana jest jako teoretyczna podstawa do badań elit w perspektywie socjologicznej. Na gruncie tej tradycji elita polityczna traktowana jest jako specyficzna grupa społeczna, będąca integralnym elementem struktury społecznej. W tym kontekście, współczesne badania elit skupiają się głównie na ich składzie osobowym, cechach demograficznych oraz afiliacjach z innymi grupami, w tym także z innymi typami elit społecznych. Cele tych badań mają aspekt socjologiczny i skupiają się na określaniu cech i uwarunkowań grupy społecznej, jaką jest elita polityczna. Badania najczęściej dotyczą kanałów rekrutacji i selekcji członków elit, dystrybucji dóbr, miejsca elity politycznej w hierarchii społecznej, jej spójności i interakcji z innymi zbiorowościami.

Wydaje się, że wyrazistym punktem odniesienia dla podejścia politologicznego jest ujmowanie elit jako jednego z komponentów systemu politycznego. Badania z tej perspektywy obejmować mogą próby wyszukiwania i charakterystyki mechanizmów, prawidłowości, uwarunkowań, determinant i zasad funkcjonowania elit, sposobów ich wyłaniania, wymiany i weryfikacji. W tym ujęciu elitę ujmuje się także jako jeden z istotnych podmiotów procesu decy-

zyjnego, który ma zasadniczy wpływ na formy podejmowania i treść decyzji władczych. Przedmiotem teoriopolitycznych badań nad elitami może być także analiza zakresu semantycznego tego pojęcia czy próby delimitacji pojęć bliskoznacznych, tj. elit władzy, elit rządzących, klasy politycznej itp. Istotną sferą politologicznych badań poświęconych elitom jest wypracowywanie metod i technik służących jako instrumenty badawcze tej problematyki. Wszystkie te aspekty są obecne w teorii V. Parety i trudno jest je pominąć w politologicznej analizie elit politycznych.

Ważkim zagadnieniem jest z pewnością kwestia powiązań teorii V. Pareto z faszyzmem. Autorka analizuje ten problem z uwzględnieniem szeregu opinii i poglądów, co zasadniczo obiektywizuje to zagadnienie, pozwalając zrzucić zbędny przy tego typu rozważaniach, bagaż stereotypów i ideologicznych uprzedzeń.

Jednocześnie autorka nie ogranicza się tylko do suchej rekonstrukcji poglądów włoskiego badacza. Jego teoria została przedstawiona również na tle innych poglądów na problematykę elit w tym M. Webera, K. Mannheim, J. Ortegę y Gasset, G.W. Millsa, H. Lasswella, G.L. Fielda czy nawet polskiego badacza Cz. Znamierowskiego. W pracy podjęto także niełatwą próbę oceny dorobku V. Pareta jako socjologa i wkładu, jaki wniósł on do rozwoju socjologii. Mimo iż sama teoria V. Pareta klasyfikowana jest najczęściej do koncepcji konflik-

towych czy krytycznych, M. Stefaniuk dostrzega jej znaczenie dla rozwoju funkcjonalizmu. Zwłaszcza, jeżeli chodzi o wypracowanie pojęcia systemu społecznego i jego równowagi.

W dobie dzisiejszego dorobku nauk społecznych poglądy włoskiego badacza, sformułowane kilkadziesiąt lat temu, można by było uznać za anachronizm. Wszak współcześnie wśród twórców teorii politycznych sposób postrzegania grup realizujących funkcje przywódcze jest zróżnicowany i często zmienia się wraz z rozwojem koncepcji. Wizerunek elit jest uwarunkowany nie tylko poglądami poszczególnych badaczy, ale także historycznymi prawidłowościami formowania się warstw przywódczych, ich społecznym statusem, mechanizmami rekrutacji i selekcji, a także formą zorganizowania społeczno-politycznego oraz systemem ekonomicznym. Zjawiska te determinują recepcję zarówno elity politycznej, z której wywodzi się grupa przywódcza, jak i pośrednio określają status społeczny, kwalifikacje, kompetencje i profesje, które przyjmuje się za kryterium jej wyodrębnienia. Dynamika zmian tych czynników wyznacza tempo i kierunki ewolucji poglądów na warstwy przywódcze. Stąd też uznaje się jako prawidłowość fakt, iż rozwój poglądów na elity polityczne jest wprost proporcjonalny do skali przemian cywilizacyjnych i kulturowych związanych z rozwojem społecznym.

Lektura książki i jej konfrontacja z praktyką dowodzi, że myśl V. Pareta

nadal nic nie straciła na aktualności. Świadczy o tym praktyka polityczna we współczesnych państwach na całym chyba świecie. W końcu nie tylko w krajach afrykańskich teoria krąże-

nia elit rozpisuje historiozoficzne scenariusze dynamiki zmiany ekip rządzących. Adekwatne odniesienia można dostrzec także na naszej krajowej scenie politycznej.